

GIVSEDIME HIEREDIBME
MÁNÁJGÁRDEN ÁLGGÁ

Ávddåbáhko

Vargga gájka smáv máná
Vuonan li mánáigården ávddål
skåvllåj álggi, ja moadda smáv
máná li ienemus oasev árkká-
biejves dijáj siegen gudi dâppe
barggabihtit. Dij gasskavuodajt
tsieggibihtit mánájda ja dahka-

bihtit bargov mij le ájnas juohkka ájnna mánnáj.
Dij lihpit guovdásj hüksoulmutja mánájda gudi
oahppi gâ stâhki, ja stâhki gâ oahppi. Dijáj siegen
galggá siján hukso- ja oahppambirás mij le jasska
ja mij sâemmi bâttâ hâsstal sijájt ádâ lávkijda ja
væráldav guoradallat.

Ietjá ulmuttij siegen liehket le ájnas mánáj
ávddånahttemij ja oahppamij. Mánáigården
galggi máná bessat stâhkat ja ietjasa ávddå-
nahttet iehtjádij siegen jasska birrasin. Dán
bagádalle sisadno le gâktu dij gudi lihpit bargge
máhttebihtit mánáj sosiála ávddånahttemav
doarjjot ja buorre psykososiála birrasav mij
givsedimev ja illastimev hieret. Sávav sjaddá
ávkken ja arvusmahttâ árkkabiejven. Jáhkáv
tjehpes bargge gudi ulmij gâktuj ja systemáhta-
lattjat aktan barggi, máhtti viehkken mánájda
jasska, buorre ja hâvsskes mánnâvuodav
hábbmit mánáigårde aktijvuodan.

Sávav vuorbev dán bargguj mij le akta
mánáigårde ájnnaamos dahkamusájs.

Dag Thomas Gisholt
Direktørra

1. Bagádalle sisadno ja ulmme
2. Gåktu bargge máhtti vuogas psykososiála birrasa vuoksjuj barggat
3. Gasskavuohta ja aktijvuohta mánáj gaskan
4. Ráddnavuohta
5. Sosiála máhtto
6. Guládallamijn ja gielajn barggat
8. Aktisasjbarggo mánájgárde ja sijda gaskan
9. Barggij aktisasjbarggo buorre mánájgárddebirrasa gáktuj
10. Girjálaskuvuohta

1. Bagádalle sisadno ja ulmme

Mánáigárdij sisano ja dahkamusáj rámmaplána milta galggá mánáigárdde mánájda fállat hukso- ja oahppam-birrasav mij le mánájda buorren. Hukso mánáigården sisadná sihke barggij ja mánáj gasskavuohčaj ja mánáj hukso guhtik guojmestisá. Mánájda vaddet vejulasjvuodav huvsov vuosstáj vállidet ja vaddet le sosiála máhto vuodo ja le ájnas oassen iellemájge oahppamis.

Rámmapládna javllá mánáigården le... *sebrudakdahkamus badjelgæhttjamav ja givsedimev árrat hieredit* ja vijddábut javllá ... *sosiála máhtto le viehka ájnas vaj hieret gássjellisvuodajt dagu badjelgæhttjam ja givsedibme*. Mánáigården galggi máná liehket oassen jasska aktijvuodas. Dáppe galggi nubbe nuppe siegen liehket ja sosiála máhtov ávddånahttet. Danen le dán bagádalle sisadno ávdemusát gáktu galggá jasska psykososiála birrasav ásadit. Navti bessi máná jasska birrasin ávddånahttet hásstalusáj ma li ájnegis mánnáj hiebaduvvam. Guovdátjin le gæhttalit gávvidit gáktu állessjattuga mánájt doarjji gá mánáigårddeárkkabæjvváj oassálassiti, aktijvuodav tjadni nubbe nubbáj, aktan stáhkí ja rádnastalli.

Æjgáda javlli sij ienemus oassáj li dudálattja dajna fáladagájn majt máná mánáigården oadtju. Valla gá mánáigårdde mánájis iesj gatját gáktu sijáj manná, de muhtema sijájs vásstedi e soaptso, jali vásedi návrodimev jali vájvedimev mánáigården. Báhtja javlli binnebut soaptso gá næjtso (Nordahl 2012). Árkabiejven muhtijn tsaggáni dile ma li báktjasa jali gássjela ájnegis mánnáj. Duola dagu de mánáigårdde mánáj muhtijn rijddali stáhkusij badjel, ja rijddali gudi galggi duov ja dáv rollav stágadijn. Vásedi e besa stáhkamij oassálassitet jali e besa dáj iehtjádij siegen liehket. Danen soajtti máná hádjånit, e rat soaptso jali dábddi ietjas návrodum ja vájvedum jali álgus stieggidum. Ájnegis máná vásádus jur dákkir dáhpádusájs árkabiejven le állu vuodulasj. Dáv hæhttuji bargge gáhttit ja duodaj váll-

det. Bagádalle sisadno le állo dan birra gáktu bargge mánájt ja sijáj gasskavuodajt gehtjadi ja gáktu iesj máhtti buorep láhkáj viehkedit mánáj rádnastallamav duola dagu stáhkadahttijn. Dáv i makkirak láhkáj hæhttu tjuovvot, valla galggá liehket doarjjagin bargon. Bagádalle oajvvat ja rádiijt vaddá ja konkrehta buojkulvisájt buktá.

Mánáigårdde galggá mánájda jasska birrasav vaddet ja sijájt fysihkalasj ja psyhkalasj vahágahttemis suodjit. Bargge galggi mánájt várajda vállidet, sebradahtte birrasav hábbmit ja barggat dan vuoksuj jut udnásj mánáigårdde máná e galga illastuvvat jalik iehtjádijt illastit idet. Rámmaplánan tjuodtju: *Mánáj iesjdåbdo illastibme le sivvan gá givset, ij iehtjádij berusta, ja gá empatija vájllu*. Mánáigårdde galggá buorre dagojt ávdedit ja barggat dan vuoksuj jut nievres dago e ávddåna jalik biso.

Mánáj vuododárbo mánáigården li hukso, jasskavuohča, vieledibme ja aktijvuohčaj gullut, ja aktan le barggij duogen viehkedit jut máná oadtju dáj vuodulasj dárbojt gábtjådum. Mánáj soajttá viehka ávkken jus li mánáigárdijn majn le alla dásse, duola dagu sosiála máhto ja ráddnavuoda gáktuj, ja ávkke lassán kvalitehta milta. Ij aktak máhte mánáigårdev buorren dahkat aktu. Ájnas le mánáj ávddånahttemij ja soaptso mij jut gájka bargge, dán bagádallen állessjattugin ja æjgádin gáhtjoduvvam, viehkedi ja aktan barggi vaj ávddånahttá mánáigårdev buorre kvalitehtajn.

Rámmapládna ávdet man ájnasa állessjattugij guotto, máhto ja tjehpudagá mánájt iejvvit, dádjadit ja bajásgiesset li, ja danna le sihke dálla-ja-dáppe-perspektijvva ja boahhteájge perspektijvva. Guottoj tsieggima bargo baktu ja konkrehta aktisasj bargo baktu sijdaj siegen galggi mánáigårde bargge hábbmit jasska, sebradahtte ja arvusmahtte mánáigårdde birrasav mij givsedimev

hieret. Dán bagádalle sisadno li iesjguhtik vuoge gáktu dáhku állit. Gå galggá mánálgárde bargo kvalitehtav buoredit de le ájnas ietjas praksisav iehtjádij siegen ájádallat ja árvustallat, divudit ja ulmij gáktuj barggat. Dahkamusá duon bajelttjállaga vuolen *Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj* li dagu álggon ja arvusmahttemij dán bargguj.

Mánálgárdde galggá givsedimev hieredit, valla mij le dal ájn givsedibme?

Givsedibme iesjguhtik láhkáj defineriduvvá, valla muhtem oase iesjguhtik definisjåvnåjs li jut

- da li negativva, fysihkalasj jali psyhkalasj dago majt akta jali moattes nágin iehtjádij dahká/dahki
- sån guhti návroduvvá, hárdeduvvá jali álgoduvvá, ij gåsik besa danen gå oassen le muhtem aktijvuodas mav iesj ij le válljim
- gássjel le ietjas bælosttit gå ælla sæmmi fámo dagu dáj iehtjádijn

Muhtema duoddiji

- dago galggi gærdoduvvat vissa ájge bále ja guhkev vihpat
- dago li plánidum jali vasje

2. Gåktu bargge máhtti vuogas psykososiála birrasa vuoksjuj barggat

Bargge tsieggiji gasskavuodajt mánájda

Moadda mánájda le mánáigárdáj álgget viehka stuorra málssom. Bargge hæhttuji mánájt viehkedit dán ádå, sosiála aktijvuohtaj hárrjånit. Ájnas le bargge dættov biedjá juohkka ájnna mánáj oahpásmuvvat. Állessjattuga hæhttuji ájnegasáv vuojnnet, ja liehket gierddisa juohkkahattajn. Smáv máná dárbaht stuovves dilev, suojev ja jasskavuodav gá galggi iehtjádij lahka liehket. Danen máná dárbaht liekkos, sensitijva ja arvusmahtte huvsov mánáigárde barggijs. Buorre vásádusá jasska gasskavuodaj baktu nanniji máná iesjdåbdov, soapptsomav laset ja buoredi vuogas ávdånahttemav. Gá máná dæddå ietjas jasskan ja buoragitt várajda váldedum, de le oahppama ja nagádime vuodo buoremus. Mánáj ja állessjattugij gasskavuohhta ja mánáj gaskanisá li guovdátjin jus galggá mánájda vuogas psykososiála mánáigárddebirrasav ávdånahttet ja sihkarasstet. Bargge galggi juohkka mánáv giehtadallat subjæktan ietjas iellemin, ja sujna le riektá ietjas sierra vásádusværdij, ja galggá bessat ietjas árkkabiejvev vájkkudit (Bæ, 2009). Bargge galggi ájnegas mánáv vieledit sæmme báttå dagu dájmalattjat barggi vaj juohkkahasj mánájs galggá dæddå buorre aktisasjuvuohtaj gullu.

Givsédime hieredime barggo mánáigården álggá

Givsédibme ájneggattjav illas ja dat le vuosstáj riektáj vieleduvvat ja jasska liehket. Mánáigårdde le ájnas arena gånna máhttå illastimev hieredit. Bargge hæhttuji doarjjot gá máná gasskavuodajt tsieggiji, rádnastalli ja áttjudi ja vijddåsappot ávdånahtti tjehpudagájt ma sijáj rádnastallamav jasskan ja buorren dahká. Mánáj sosiála ávdånahttemprosæssa galggá doarjoduvvat empáhtalasj ja oassálasste állessjattugijs gudi li tjehepe aktijvuodaj gáktuj. Bargge dæhkkidi mánáj vásádusájt gá iehtjádijt iejvviji, viehkedi daj birra ájádallat ja doarjju mánáj rievddam- ja ávdånahttemprosæssajt. Ulmme le jasska ja vuogas psykososiála mánáigårdde-

birás mij hieret nievres dábjitt dabrijdimes ájge nalluj. Mánáigårdde mij ávdet buorre psykososiála birrasav, sæmme báttå badjelgæhttjamav ja givsédimev hieret.

Systemáhtalasj ja guhkesájjgåsasj

bargos le ávkke

Duodden jádediddjáj de hæhttu mánáigårddeájjgát aj psykososiála birrasav vuorodit. Bargge adni ietjasa tjoahkkidum máhtov ja fágalasj dádjadusáv gá plániji ja tjadádi dáv bargov man ulmme le mánáj sosiála ávdånahttemav doarjjot ja buorre psykososiála mánáigårddebirrasav hábbmit. Dákkir sebradahtte birrasav dahkat buorij avtastallamvuogij soajttá sisadnet ájnegas máná, juohkusa mánájs jali álles mánáigårddebirrasav. Dájna hæhttu juohkkahasj agev barggat guhka ájge nalluj. Jádediddjen le guovdásj roalla prosessa jádediddjen. Vaj galggá sihkarasstet barggo sjaddá systemáhtalasj ja guhkesájjgåsasj, de le ájnas bargov vuojnusij buktet mánáigárde plánajn. Bargge hæhttuji bargov álles ájge árvustallat.

Máná dárbaht állessjattugijt gudi li lahka

Guotto mánájda guojmmealmatjin ávdånn báhti gáktu bargge sijájt dæhkkidi. Máná dárbaht vuojnnot, gullut ja duodastusájt oadtjot. Tjehpes, liekkos állessjattuga gudi li lahka le mánáj soapptsoma vuodon mánáigården. Vuohke gáktu állessjattuk mánáv vásstet ja duodas le viehka ájnas dasi gáktu máná ietjas váset. Állessjattuga ja máná aktijvuoda kvalitehtta le viehka ájnas. Bargge galgalulujin bæjválasj huvsov ja rutijnajt hiebadit vaj dá sjaddi hávsskes vásádusá ájnegas mánáj. Állessjattuk ávvudallá máná bierggima badjel suv siegen. Avta jagák Kim ja nielje jagák Ánná máhtteba goarssástallat moattet smáv lækkes árkkabiejven, ja ájnas le duodastit máná ietjas, sierralágásj vásádusájt. Állessjattuk guhti le sajenis duodas váldá dav majt máná sisi buktá, dájna máná siegen joarkká ja vijmak hástal mánáv vaj vil ienep buktá ja vejulasjuoda lassáni.

Állessjattuga li ehtalasj roallamodella mánájda

Vuodulasj árvo mánáigárden li duola dagu aktij-vuohta, hukso, guojmmeávdásvásstádus, solidaritehta, gierddisvuohta, vieledibme, avtaárvo ja riektá liehket iesjguhtiklágásj. Juohkka barggen le, rállamodællan, sierralágásj ávdásvásstádus mánáigárde árvovuodov tjuovvot ja ávdedit. Sij galggi ájnegas mánáv doarjjot ja huksat duodden dasi jut hábbmiji jasska ja sæmmi báttá hássstallidje sajev gánná bæssá rádnastallat ja aktisasjvuohtaj gullut. Bargge bæjvállattjat vuosedi sij mánájt vieledi ja gierddi. Vuojnnusij bukti juohkkahattjan le ietjanis árvvo ja riektá sierra vuojnojdá. Navti állessjattuga sjaddi ájnas ávddågåvven mánájda. Máná árrat ájttsi sij ælla sæmmilágátja ja ulmutjahtti iesjguhtik láhkáj. Álu dákkir ássij birra oavdduhi ja ihkap muht-tijn nágin iehtjádav snivva gehtjadi, javlli juojddáv dán nuppe birra jali gatjádalli. Állessjattuga hæhttuji mánáj gávnusij duodastit ja rahpasa liehket dáj sieradusáj gáktuj. Ságastit mánáj dan birra massta sij berusti, ja vaddit konkrehtha vásstádusáj ma li hiebaduvvam mánáj álldarij ja man álov dádjadi. De sjaddá álkkep mánájda dádjadit, ja navti ehtalasj diedulasjvuodav ja ietjasa ehtalasj guottojt ávddånahttet. Állessjattugij diedulasjvuohta ietjasa ulmutjahttema gáktuj le ájnas gá galggi mánájda ávddågåvven liehket. Makta bargge guhtik guojmesa ja mánájt vieledi, boahthá ávddån gáktu nubbe nuppev giehtadalli ja adni. Máná vuojnni, gulli, ja ájttsi ienep gá állessjattuga muhttijn jáhkki. Danen hæhttuji bargge gáhttit majt javlli, ja gáktu gaskanisá ságasti gá máná li lahkusin. Buorre rollemodella e goassak vastet sáhkada avtak birra, lehkusa máná, æjgáda jali barggoguoyme. Sij li empáhtalattja.

Stuorra sieradus le mánás tjajmmat jali suv siegen tjajmmat

Luondo bieles máná ájttsi gáktu állessjattuga sijáj ulmutjahtti ja sijá birra sáhkadi. Jus duola dagu

muhtem állessjattuk álu nammat avta máná namáv gá rijdo tsahkkáni, de dat nammaduvvam mánná soajttá vásedit sán aneduvvá skælmman ja uhtsep árvvusattjan. Ja soabmása soajtti tjabu dáv gávváv allasisá aj adopteriji. Ietjá máná gudi dáv vuojnni ja gulli soajttá duodaj válldi juojddáv dásj guottojs massta gietjijt gulli. Ja dát nammadum mánná de soajttá sjaddá uhtsep árvvusasj stáhkamráddnan. Danen ij goassak galga vastet mánájda jali mánáj birra ságastit jali sijájt juoktá karakteriserit. Sæmmi láhkáj le sijájs tjajmmat ja ironija. Dat soajttá mánáj iesjdåbdov vahágahttet ja mánáj árkkabiejvev dârvodibmen ja urmmagin dahkat, ja navti soajttá álles juohkusa birás biejsteduvvá.

Máná sihti ietjasa árkkabiejvev vájkkudit

Állessjattuk galggá máná guládallamsignálajt vuojnet, dajt dâlkkut ja mánáj guládallat suv premissaj milta. Ájnegasáj iesjdåbduj, mentála varresvuohtaj ja iehtjádij aktijvuohtaj le ájnas jut iehtjåda dádjadi suv ájggomusáj juogu dal li bágoj jali rumájgielajn javladuvvam. Barggij dahkamusá li juohkka diŋga hukso- ja oahppamdilijs gitta iehpeformåla aktisasjvuohtaj mánáj árkkabæjvåsasj dagoj, stáhkama ja tuvraj baktu. Máná vas galggi bessat fáron mierredit mánáigårddebjeve sisanov. Sijá soaptsom le dan duogen jut bargge sijájt gulli ja vuojnni rumájgiela ja gulldalime baktu vaj sijá «jienav» árkkabiejven gulli. Duola dagu javlli máná sij sihti sæbrrat mánáigárde guovdásj dájmajt plánit ja árvustallat, ja sij sihti aj iesj mierredit makta galggi dájda dájmajda oassålasstet (Bratterud aktan iehtjådij 2010). Ietjá buojkulvis le máná javlli muhttijn ij le hávsske jali tjabu ballåji gá bælkkudalli. Danen sihti állessjattuga sidjij galggi dábålasj jienajn ságastit. E ga lijkku iehtjåda gulli állessjattuga sidjij suhtti. Danen le ájnas jut bargge ájådalli gáktu ulmutjahtti, sijá rállav ja ulmutjahttemav ja dáv árvustalli daj dárboj ja sávadusáj gáktuj ma mánáj li.

*Juohkka állessjattuk vásstet bisodit
luohtådusáv væráldij majna mánná le riegådám.*

Friddja Knut Løgstrupa milta

Máná dárbaŋ aktijvuodav állessjattugij

Muhtem máná javlli váse di állessjattuga ælla állema rájen gá dárbaŋ aktijvuodav sijáj. Soajttá stuorra hássalus barggijda állit juohkka ássjev. Sierraláhkáj ráhtos ájgijn gánná álllo sáemmi bále dáhpáduvvá dagu gá praktihkalasj dahkamusa dáhpáduvvi sáemmi buohta

gá máná huvsov dárbaŋ. Danen le viehka ájnas buorre rutijnajt ásadit vaj máná bessi állessjattugij lahka. Ájádallit gáktu máhttebihtit biejev buoremus láhkáj hiebadit vaj máná nav álov gá máhttelis máhtti didjij boahitet gá dárbaŋ. Árvustallit rutijnajt duolloy dálloj ja áhtsit gáktu máhttebihtit sajen liehket mánájda.

Oajvvadusa ájádallamij ja aktisasjbarggij

- A. Majt galga/galggabihtit dahkat vaj juohkka máná gasskavuodav buoredihpit? Dagá muhtem listav dájmaj majt sidá/sihtabihtit gæhttjalit.
- Á. Gáktu galga/galggabihtit viehkedit vaj ádå mánájgárddemáná, nuoramusá sierraláhkáj sebradahteduvvi aktisasjvuohtaj?
- B. Gehtja masi máná lijkkui, ja majt sihti ienep dahkat mánájgádden.
- D. Gehtja majna máná e soaptso mánájgádden. Aloda stuoráp mánájgárddemánájt tjielggit majt javlli, gá dán birra sáhkadihpit.
- E. Dagá plánav gáktu máhtá/máhttebihtit muhtema dájs dárbojs állidit. (Gehtja B ja D.) Tjadáda plánav, ja sáhkada mánáj tjadádijn.
- F. Mij dijájt hieret sajenihhte liehket mánájda árkkabiejven? Gáktu máhttebihtit dilev buoredit?
- G. Ságestit gaskanihtte mij le ieridis suohttasa ja ironija gaskan.
- H. Guorrasit majt máhttebihtit/galggabihtit dahkat jus vásedihpit muhtem vastet ságas mánnáj jali máná birra.
- I. Ságestit gáktu máhttebihtit buorre ávddågåvå baktu vielediddje ja gierddis ulmutjahttemav ávdedit.

*Mánájdá galggá ságastit sæmmi
láhkáj dagu gájka iehtjádiijda.*

Anne-Cath Vestly

3. Gasskavuoda ja aktijvuohta mánáj gaskan

Mánáigárdde galggá jasska ja hásstaliddje sadje mánáida

Máná galggi ávvudallat ja hávsskudallat ietjá mánáj siegen árkkabiejvedájmaj, stáhkusij ja oahppamin mánáigárden. Máná gasskavuodajt áhtsáli ja vuojnojt hábbmiji gitta dallutjis gá dán værárdij báhti. Mánáigárddemáná li sosiála dájmadiddje gudi ietja viehkedi ietjas ja ieh-tjádij oahppamij ja soapptsomij.

Mánáj moattebelak ávddánahttem dáhpáduvvá iehtjádij siegen

Jus galggá sosiála aktijvuodajt ja prosessajt dádjadit ja sosiála máhtojt buktet de dat gájbbet aktisasjvuoda átsádallamav ja oassálasstemav. Máná dárbahti arvusmahtte aktijvuodajn liehket jus galggi buoremus láhkáj ávddánahttet. Huksodilij, stáhkama ja oahppama tjadá iehtjádij aktiduvvá, ietjá bágoj javladum gájka bæjvvásasj dilijn mánáigárden. Máná oahppi iehtjádij siegen liehket ájnegis vásádusáj, gæhttaladdamij ja átsádallamij baktu. Duola dagu de ávddáni ájádusá ietjasa dagoj ja ulmutjahtema birra dan vuodon massta ietja átsádalli. Máná galggi oahppat ietjasa ja guhtik guojmesa váraida vállidet. Vaj galggi iehtjádij hüksat ja ehtalasj tjielggidum láhkáj válljit de máná dárbahti iehtjádij siegen bessat máhtojt ja tjehpudagájt ávddánahttet. Iehtjádij siegen juojddáv nahkat le mávsulasj oasse árkkabiejves.

Gá máná li aktan, de li bargge oassálasste

Máná dárbahti hüksoulmutijit gudi nahki sijá guládallamsignálajt vuojnnet ja dádjadit. Állessjattuga galggi oassálasstet mánáigárddemánáj árkkabæjváv ja sijájt doarjot. Danen gávvíidip barggij sajev, rállav ja viehkev aj dán kapihttalijn mij sisadná mánáj gasskavuodatsieggimav, gasskavuodajt ja sosiála aktijvuodav gaskanisá. Bargge li guovdásj ressurssa gá ietjasa ræjddon adni gá mánáj barggi. Liekkos, huvsulasj állessjattuga gudi juohkkahattjav vuojnni, duodasti

ja dáhkkidi li ájnas oasse máná sosiála oahppamis ietjá mánáj siegen.

Máná dárbahti rájajt majt dádjadi

Máná bierriji bessat oassálasstet hábbmit dárbulasj rájajt ja njuolgadusájt mánáigárde sæbrástallamin. Navti árkkabiejve birástaga dádjaduvvi ja árvvon aneduvvi. Állessjattuga gaskosti aktisasj, tjielgas ja dádjadahtte njuolgadusájt ja rájajt mánáida, ja gájka bargge dajt áskáldisát árkkabiejven tjuovvu. Gáhtti val ráje muhtijn mierreduvvi diles ja ulmutjis. Állessjattuga tjielggasit bágoj ja dagoj baktu vuosedij majt árvvon adni, ja siján li positijva ráje ja njuolgadusá mánáj siegen.

Bargge gehtjadi mánáj aktijvuodav

Gá bargge mánájt gehtjadi de oadtju viehka moadda vuogas diedo ma li dárbulattja vaj mánáj ávddánahttemav doarjju. Galggi mánájt álles ájge gehtjadit, ja de hæhttuji liehket gáhtsemin. Állessjattuga gudi berusti ja dájmalattjat mánáj arenan oassálassti, bassi buorak láhkáj gehtjadit ja gullat mij dáhpáduvvá sijá aktijvuodan. Máná gudi subtsasti iehtjádijs návroduvvi jali givseduvvi, javlli dát álu dáhpáduvvá dakkir sajijn gánná állessjattuga ælla. Danen le ájnas fysihkalasj birrasav hiebadit vaj várddasin sjaddá. Bargge hæhttuji liehket diedulattja ja ájádallat mánájjuohkusa sosiála prosessaj birra. Mánáj vásádus galggá álgo ja vuodo gáktu állessjattuk mánáv vállji viehkedit ja vijddásappot gá galggá ávddánahttemav doarjot.

Muhtijn árvvet juo mij le dáhpáduvvamin

Bargge hæhttuji gæhttalit ájtsat juo gá mánáj aktijvuohta tjadnu ja nievrep guovlluj manná. Dákkir ájtsama vuodo le álu átsádallam. Ihkap dábálasj le Lars hádján jus hilgoduvvá, ja de tjieru ja viehká tjehekát. Ihkap Liv, gá moaret gá Vilde dinosaurav válddá, sjaddá gássket ja ruohkkat. Állessjattuk gæhttal dáv juo ávddágiehtaj gáhttit ja doarjot. Navti máhtá máná

Mánájt ij iehtse jurra dan diehti gâ máná li, ájnat gâ sijáj rádnastallá gâ sijájt bajásgæssá.

Gabriel García Márquez

iesj viehkev oadtjot dádjadit gâ tsahkkán. Ájnas le máná dâbdojt jur dalloj duodastit. Mánná galggá bessat hádjánit jali suhttat. Valla dav majt mánná dahká ij állessjattuk galga dâhkkidit. Ij le vuogas bádan vaddet, ja ij le dâhkkidahte iehtjádiht vahágahttet vaj báktjani. Ávddâlijuovlluj bargge gæhttjali modellerit ja ávddân lággnit ietjá vuogijt ma luluji vejulasj strategijan mánnáj manenagi.

Máná muhttijn dárbahti állessjattugijt gudi fáttá válddi

Ij aktak mánáigárdde máhte állásit hieredit muhttijn hæhkkat soames tjeiktjá jali tsábbmá, návrot jali álgol-dahttá, valla bargge gudi dâppe li hæhttuji dâjt dâhpá-dusájt giehtadallat. Vuostatjin hæhttuji máná iesj oadtjot ájgev ganugit jali ulmutjahttemav rievddat. Sæmmi báttá le állessjattugijt duogen jáhtelit ganugahttet dâhpá-dusájt gânná iehtjáda gierddi juogu de fysihkalattjat jali psyhkalattjat. Állessjattuga hæhttuji berustit ja dâhkkidit mánáj dâbdojt já vásádusájt majt jur dalloj gâv-vidi. Máná dárbahti huvsulasj állessjattugijt gudi sidjij vaddi vejulasjvuodav ietjasa dâbdojda oahpásmuvvat, vaj máná ájge nalluj iesj galggi nahkat dâbdojt identifi-serit ja vuojnnusij buktet ja dâjt nahkat giehtadallat. Galggá val javllat ij le dâhkkidahte gâ iehtjádiht vuosttij bahájt dahki, ja dættoda juohkkahattja duogen le máná mánáigárden soaptsu. Ij la val ulmme juohkkahasj galggá avtalágásj, valla farra mánájt diehtten dahkat ja sijájt doarjjot vaj aktijvuolta iehtjádiht lasjmagin ja buor-ren sjaddá ja navti ávvus.

Máná dárbahti vásedit gâktu rijdojt tjoavddet

Berustimrijdo ja fábmospela duolloj dálloj tsahkkáni mánáj gaskan. Bargge guhti vuojnná rijdov mánáj gaskan, bierrí álgo rájes vuorddelasstet vehi ja dibd-det mánájt gæhttjalit iesj rijdov tjoavddet. Jus máná e ietja nagá rijdov tjoavddet, máhtá állessjattuk viehke-dit sâbadiddjen ja doarjodiddjen. Jus máná juojddáv javlli, de állessjattuk ja guoskavasj máná guldali juohkkahattja tjeilggidusájdá. Gæhttjala ássjev juohk-kat guovlos gehtjadit. Ájnas le garvvet nabddemis avtak vuojtten ja vuojtádallen. Máná gudi li gássjelis dâhpá-dusáv vásedam galggi bessat iejvvit állessjattugav guhti le jasska, sebradahte ja buoragit sijájt várajda válldá. Máná gudi li dahkam juojddáv majt ettjin galga, galggi

vásedit állessjattuk ij sijájt duobbmi jali hilgo, valla tjeilggasit diedet dát ij lim dâhkkidahte, ja sæmmi báttá sijáj dâbdojt dâhkkit ja vuoset vieledimev ja liekkosvuodav. Loahpe le suhttat, valla ij le loahpe tsábbmet. Állessjattuk galggá aj vuosedit mánnáj jáhkká. Dibde mánáv iesj buktet oajvvadusájt tjoavddusijda, ságastit gaskanihte sijáj birra ja dibddit mánájt gæhttjalit dav tjoavddusav masi ienemusát jáhkki. Máná gudi li baháv dahkam dárbahti dalánagi vuojnnut ja dâhkkiduvvat ietjá dilen majna nagádi, duola dagu iehtjádiht siegen biebbmobievde birra jali tuvran sæmmi biejeve. Ájnas le mánáj ressursájt jáhtuj biedjat. Álggo le dat majt máná ávdutjis bukti, ja dâjt máhtudagáj ávddânahttemav doarjjot.

Máná álu válljij strategijájt ma sidjij dâbduji ávkken

Moarre álu dasi gullu jut dakkár dile badjáni gânná ájnégis máná berustime ja dárbo báhti ietjá mánáj vuosttij. Jus muhtem mánná moaddi váset oadtju gâk sihtá jus snjihtju jali vuohtájt gabes gâ le moaren, de galla soajttá dáv strategijav ávddâlijuovlluj adná. Állessjattuk máhtá mánnáj diededit majt dákkár dahko mierkki iehtjádiht ja mánnáj iesj. Navti soajttá viehke-dit mánáv ietjá láhkáj dahkat gâ moarát.

Máná dárbahti strategijav gâktu rijbat

Máná dárbahti vuogev gâk dahkat gâ návroduvvi, hárdeduvvi jali álgoduvvi. Moatten mánán le repertoárre mav árkkabiejeven adni. Muhtem mánájda soajttá ávkken ietjá mánájt gehtjadit jali állessjattuga siegen ájádallat muhtem strategijav birra vaj nahká ietjas strategijájt vijddábut ávddânahttet. Duola dagu rájáv biedjat jus juoga sjaddá ilá állo jali unudis. De máhtá vuosedit dânn/dâj iehtjádiht ganugit galggi, ierit mannat iesj ja/jali viehkev állessjattugis anodit. Máná máhtti aj gæhttjalit iesj ávdâsvásstádusáv válldet navti vaj iehtjádiht ávdâs állessjattugav áhtsi. Navti máná hárijjani morála ávdâsvásstádusáv válldet.

Gâ máná ietjá láhkáj ulmutjahttájt de soajttá mærkkan e soaptsu

Bargge hæhttuji nahkat dâbdddâtt nievres aktijvuoda merkájt ja dâjmalattjat barggat vaj dá e ávddâna jali vibá. Mánájt gehtjadi ájge tjadá ja berusti jus sijá ulmut-

jahttem muhttijn rievddá. Ájge miehtáj sij ham vuojnni mánájt ja vuojnni jus ietjá láhkáj ulmutjahttáji. Dábálasj mærkka mánán ij le buorre dille, le gá mánáigárdáj e sidá. Ietjá merka soajtti liehket máná gudi ietján li ávon ja mihá, sjávvuni, hádjáni ja aktu soaptsu. Dájmalasj máná soajtti stáhkamis ieret giesset, binnep aktijvuodav vállidet ja passijva sjaddat. Mánná guhti ávddála le buoragit ietjá máná aktijdam, soajttá juolodis sjaddá, birra viehkal, sjuddi, iehtjádij stáhkusijt biejsstet ja gierddamahtesvuodav vuosedit ja suhttat. Muhtema soajttá vájbbi ja nagerduvvi, állessjattugijda girmmodi jali ienebut tjierru gá ávddála. Iehtjádijn soajttá gássjelisvuoda bárrát jali oadet.

Návrrót, hárdet jali álgodit le agev subjektijva ássje

Mánná hæhttu iesj bessat subtsastit gáktu dille mánáigárgden le. Unnemus máná e bágoj buvte subtsastit jus juoga le buorre, bávtjas jali gássjel, valla rubmahijn ja iehpeverbála guládallamvuogij máhtti subtsastit gáktu árkkabievve le. Mañenagi bukti máná ienebut subtsastit gáktu sijá dábdo, dárbo ja ájádusá li. Álessjattuga máhtti sijáj ságastit gáktu sijá dille le, majna ihkap e soaptso,

jali mij sijá mielas le bávtjas jali gássjel mánáigárgden. lenemus vuorrasap mánáj bessi állessjattuga giehttot dan birra majt vuojnni, dan birra mánáj ságastit. Valla gáhttijit val stuoráp mánájda aj soajttá gássjel ájádusájt ja dábdojt tjiegggit. Muhtema soajttá e besa javllat dav majt sihti juohkusin gánná li moadda máná, iehtjáda ihkap e ájtsa dáhkki iehtjádij ságastit gássjelisvuodaj birra jali ihkap e sida avtanik ságastit dán birra. Ihkap e ga nagá bágoj javllat e soaptso, jali mij dat vihken le. Bargge vuojnni mánáj rumárgielav, mimihkav, dábdoj ávddánbuktemav ja gáktu iehtjádij aktidi. Gæhttjali mánáj ságastit, guldali majt javlli ja biedji dættov gávnat majt máná ajtu gæhttjali javllat.

Máná dárbahti állessjattugijt gudi ávdåsvåsstådusåv vålldi

Mánná guhti návroduvvá jali vájveduvvá, ij le dasi sivvan, ja mánná gev stáhkusis álgodi jali illasti ij ga dan ávdås våssteda. Agev le barggij ávdåsvåsstådus dákkir gássjelisvuodajt giehtadallat mánáigárgden. Álessjattugij duogen le aj váraida vállidet dav mánáv guhti le bahájt dahkam, suv sebradahttet ja viehkedit aktijvuohaj.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj

- A. Makkir hásstalusa vuojnnebihtit mánáj aktivuodan?
Massta birribehtit dálla berustit?
- Á. Majt dagá/dahkabihtit jus muhtem mánná javllá ij soaptso?
Válljit muhtem dájmajt. Tjadádit dáj dájmajt. Gáktu da doajmmi?

4. Ráddnavuohta

Ráddnavuohta le ájnas mánájda vájku man vuorrasa li

Rádnastallam le æjvvalit aktijvuodan gánná ájnegis dábddá ietjas dâhkkiduvvam ja árvvon anedum jur navti gâktu sâñ le. Nuoramus máná li aj buorre rádna, ja moadda máná javlli gâjk buoremus mánáigárdijn le ietjá mánájt iejvvit ja ietjasa rádnaj stâhkat. Ráddnavuohta mierkki máná dâbdi aktijvuodav ja oassálasstemav massta vas vuogas iesjdâbdo badján. Juohkusij gullut vaddá máná jasskavuodav ja sosiála tjadnusav. Vásádusá ietjá máná siegen soajttá gæjnno ádâ ráddnavuodajda. Ráddnan sjaddat ja bissot le ájnas oasse sosialiserimprosessas ja nievres ávddânahttemav hieret.

Juohkka mánán galgaluluj edesik akta ráddna

Muhtem máná javlli siján ælla stâhkamrádna mánáigárden. Gâ diehtep man ájnas ráddnavuohta le, de ep máhte dâssju dâhkkidit muhtema vásemi siján ælla rádna jali dâbdi aktuvuodav. Guovdásj dahkamus barggijda le mánájt viehkedit nubbe nubbâj aktidit. Állessjattuga máhtti duola dagu gâhtttot mánájt gudi dábálattjat e aktan stâga muhtem aktisasj doajmmaj jali stâhkusij, jali máhtti ádâ ráddnavuodajt alodit gâ mâlsodimlanján rievddadi jali rájdov tuvrajn mâlsudi. Vásádusá smáv juohkusijn ássudagáj rastá soajtti aj álggon ádâ aktivuodajda ja rádnastallamij. Ájnas le galla gehtjadit dákkir ádâ ráddnavuoda soajtti rasje. Bargge gudi snivva tjuovvu ájttsi gâ máná ádâ rádnajt gávnni ja gâhttiji dákkir prosessajt massimis. De ij galga juohkusijda juohket vaj mánájt ierit, jali sijájt fássta sajijda biedjat biebbmobievden jali æjvvalimsajen.

*Ij lim galla aktak rádnaj dagá sihtat
viessot vájku lidjin gâjka ietjá buore.*

Aristoteles

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj

Majt máhtá/máhttebihtit dahkat mánájt ráddnavuodav doarjotjit?

5. Sosiála máhtto

Sosiála máhtto le tjoavdos hávsskes mánálgárdáj

Mána li riegádam sosiála, ja állessjattugij ja iehtjádij guládalli sihke rubmahijn ja gielajn. Sosiála máhtto sisadná buktet guládallat ja iehtjádij siegen doajmmat iesguhtik aktijvuodan. Dát máhtto le guovdátjin vaj ájnegis máná galggá vuorbástuvvat ja hávsskudallat, ja vaj galggá árvvon aneduvvat ráddnan ja avtaárvvusattjat ietjá máná siegen oassálasstet. Máná guhti buoragit dáj iehtjádij siegen bierggi, máhtta sihke aktisasjvuotaj

hiebadit ja vuoynnusin liehket sajenis. Dutkam vuoret máná tjehpudahka rádnastahttját le lahkasiť tjanádum sijá sosiála máhttuť. Sosiála máhtto le muhtem tjoahkke tjehpudagájs ma luondulattjat máná aktivuohtaj gulluť, duola dagu iesjdábdđo, empatija, prososiála ulmutjahttem, ietjastallam ja iesjkontrolla. Makkir tjehpudagá li ávkken le dile ja aktijvuoda duogen. Állessjattugij aktijvuodajn mánálgárden ávddánahtti máná dav sosiála máhtov mav dárbať ietjá ulmutijda állásit.

Moallánagáj tjielggidusá ma luluť ávkken barggij tjielggidussaj sosiála máhto gáktuť

- **iesjdábdđo:** dábddát ietjas árvov, ietjas dáhkkidit, dábddát ietjas dáhkkiduvvam, sisnjalasť gievrudagáv dábddát ja buorre miella allasis
- **empatija:** iehtjádij vuojnoť, ájadusáť ja dábđoť dádjadit, nahkat iehtjádij dilev dádjadit, ármestit, vieledit ja dábđoť dállkut ja dádjadit
- **prososiála ulmutjahttem:** gá dujna li buorre, sosiála guotto ja gá nagá duola dagu mávtástuhttet, berustit, huksat, viehkedit ja iehtjádij juogadit
- **ietjastallam:** ietjas ja ietjas vuojnoť buorre láhkáj buktet, duosstat juogosdættov vuosteldit, álgadit ja oassálasstet stáhkusijda ja ságastallamijda ma juo li jádon, oassálasstet váni gatjádallamis ja iehtjádijť gáhttjot fárruť
- **iesjkontrolla:** iesjguhtik dilláj hiebadit, rijđoť tjoavddet ja ietjas dárboť ja háloť binnedit dakkir diliť gánná kompromissa, vuoro ja aktisasť mærrádusá gájbbeduvvi.

Empatija le guovdásj máhtto mánáigården

Empatija le makta buktá iehtjåda dilev dádjadit ja gåktu sujna le. Sån guhti le empåhtalasj nahka ieridit ietjasa ja iehtjådiij åjådusåj ja dåbdoj gaskan. Navti nahká dádjadit någin ietjes máhtttå vissa dåhpådusåv våsedit ietjå låhkåj gå dån iesj. Empahtalasj ulmusj ij dåssju nagå vuojnnet jus någin ietjes le håjen jali åvon, valla aj manen dahká nuovti ja návti. Månåigården dat sisadnå månå dåbdden juojddåv, duola dagu båktjani tjoajven gå vuojnne någin ietjes le håjen, jali gå vuojnne någin iehtjådav båktji. Dåt le ållu vuodon månåj aktivuoðan. Empatijav ålu vuojnna dagoj baktu. Månå soajtti usjudallat iesj lidjin máhttet dahkat juojddåv muhtem dilen mij le iehtjådiij låssått. Empatija baktu månå buorebut nubbe nuppijn gulådalli, huksi ja viehkedi. Jus månå galggi nubbe nuppe lahka boahitet de hæhttu návti liehket. Ájnas le aj empatjav iehtjådijs våsedit iesjguhtik aktivuodon. Månå empatija åvddån bæjvålasj åtsådallamijs. Ållessjattuga vuosedi sij månåj prososiåla dagojt dåhkkidi.

Buojkulvis gåktu máhtttå sosiåla máhtujn barggat månåigården

Gåjkin åvðemusått åvddån månåj sosiåla máhtto bæjvålasj, iehpeformåla aktivuodon iehtjådiij årkkabiejen. Ajtu våldep fárruj muhtem buojkulviså gåktu muhtem månåigårðde dættodi sosiåla máhto bargov. Dåj buojkulvisåjda aktan gullu dat ållessjattuga vehi stuoråp månåjt gåhttju åjådallat. Månå tjielggiji ietjasa åjådusåjt, vuojnojt ja dåbdojt.

Formåla sågastallama

Formåla sågastallama ieridi årkkabiejeve sågastallamijs navti jut li plånidum ja ållessjattuk dajt jåðet. Muhtem månåigårde dakkir metodav adni majt gåhttju månåjsågastallamin jali månåjtjåhkanibmen. Månå usjudalli ja såhkadi årkkabiejeve våsådusåj birra ja dåbdoj ja åjådusåj birra ma li dasi tjanådum. Muhtema vuosedi gåvåjt majn li månå gudi iesjguhtik låhkåj aktan doajmmi, jali månå gudi iesjguhtik dåbdojt vuosedi. Dåkkir sågastallamiijn dårbahi månå åjgev åjådalåttit. Åjådusåjda ja dåbdojda bågojt biedji ja hárjjåni subtsastallat ja ietjas vuojnojt åvðedit. Gå iehtjådiijda gulldali, bessi åssjev moattet bieles gehtjadit ja iehtjådiij dilev dádjadit, dat mij empatijan gåhtjoduvvå. Goalmat slådja le filosofalasj sågastallama. Dåkkir sågastallamij

ålggo le muhtem tjuolmma, ja månå usjudalli, sågastalli ja våsstedi gatjålvisåjda masi ælla mierredum jali låhpalasj våsåduså.

Girjålasjvuohta

lhkap gåvvågirje ja subtsasa lidjin rahpat åjådusåjt ja sågastallamav dåbdoj ja årmestime ja iesjguhtik vejulasjvuodaj birra. Månå bessi sågastit majt jåhkki ulmutja åjådalli ja dåbdden. Máhtti gæhttjalit dádjadit dåhpådusåjt maj birra gulli, ja tjielggit manen ulmutja dahki navti gåktu dahki. Máhtti aj bessat subtsastit majt jåhkki dåhpåduvvå vijddåsappot subtsasin, ja majt lidjin dahkat jus ietja lidjin dav våsedom.

Dramatiserim ja rollaståhkam

Gå månå muhtem subtsasav dramatiseriji jali gå sijån li muhtem rålå stågadijn de ham iehtjådiij siegen dav dahki. Sæmmi båle bessi rollaj ja dåhpådusåj lahka. Navti máhtttå månåj empahtalasj máhtov buoredit. Ållessjattuga máhtti aj rollaspelav månåjda vuosedit. Dan sisadno máhtttå muhtem guhti prososiåla låhkåj ulmutjahtttå jali tjielggasit dav buvte. Hiebadit sisanov månåj ålldarij ja máhtudahkaj. Kontråsta máhtti galla liehket tjielggasa, dagu någin guhti iehtjådiij juohká ja ietjes ij dav dagå, akta guhti viehket ja nubbe guhti hárddov jårgit ja ierit vådtså sujsta guhti viehkev dårbaj. Manjela galggabihtit sågastit månåj majt li vuojnna, våsedom ja åjådallam. Dibddit sijåjt iesjguhtik dagojt årvustallat ja gåhttjut tjielggit manen sijå mielas juoga le vuogas jali håjes.

6. Guládallamijn ja gielajn barggat

Guládallam le ájnas gá galggá dádjadit ja dádjaduvvat

Nahkat ietjas rájajt biedjat navti jut giedajn ganugahtta jali javllaj «ale» jus le juoga mav ij lijkku, le ájnas guládallamtjehpudahka mánáigárde árkkabiejven. Sæmmi láhkáj le guovdátjin buktet iehtjádij signálajt dádjadit gáktu galggá jali bæssá ulmutjahttet, jali mij le sijá rájaj rastá. Bargge doarjju mánáv gá návti gæhttjaladdá ietjas árkkabiejven. Viehkeda mánáv guládallat ietjasa dábdojt ja ájádusájt, ietjasa sávvamijt ja dárbojt ávddánbuktet ja iehtjádij dábdojt, sávvamijt ja sidodijt dálkkut. Dási dárbahti máná ájgev iesjuhtiklágásj diliijn gæhttjaladdat moaddi ájge tjadá.

Giella le ájnas guládallamij

Jus galggá iehtjádij siegen rijbbat de le ájnas gielav buktet. Máná gudi e buoragit njálmálattjat guládalá, soajtti báhtsi dás iehtjádijs. Jus ij heva buvte ságastit de soajttá dat aj le rijdoj sivvan. Duola dagu soajttá máná gejn le ietjá iednegiella gá dárogiella asjmen sjaddat gá aktak ij suv dádjada, ja ij la dat makkirak ádás gá guovte-jagák guhti ij ájn nagá ietjas dárbojt ja sávvamijt bágoj javllat, muhtem gaskav tsábbmá, nárddát jali gásská gá asjmen sjaddá jali suhtta. Danen le gielajn dájmalattjat ja systemáhtalattjat barggat mánáigárden buorre strategija vaj gasskavuodajt ja vuogas ja mássjkedis aktijvuodav áttjut mánáj gaskan gá li aktan stáhkamin. Dát le guovdásj oasse aktijvuodas árkkabiejven. Duodden máhtti bargge dilev láhtjet ságastallamijda unnep mánájuohkusijn gási gájka máná bessi oassálasstet ja vuojnnuji ja gulluji.

7. Mánáj aktijvuohta stágadijn

Stuorra oasse mánájgárddebiesjes le stáhkam

Mánájgárdde galggá viehkken buorre mánnávuohtaj navti vaj mánná bæssä stáhkát hávsskudallama diehti. Stáhkam le vuodulasj iellem- ja oahppamvuohe. Stágadijn bessi máná mielajn ja berustimiijn oassálasset. Mánná guhti stáhká mánná ieridit stáhkamav ietjá dájmajs ja stáhkamignálajt dálkkut. Máná gudi stáhki, vuojnadalli, állásit sæbri ja suohtastalli iehtjádij siegen. Stoagos le suohtastallama ja ávo ája, ja stáhkama baktu bæssä mánná ietjas ájádusájt ávddánbuktet ja dábddát sijá vásádusværált ahtu le dágálasj. Vuogas sosiála ávddánahttem dáhpáduvvá aktijvuodaj man ulmme le avtaárvvusasjvuohta oassálasstij gaskan dagu gá stáhki.

Máná ávddánahtti stáhkammáhtudagáv

Máná galggi buktet stáhkusij sæbrrat ja dav bisodit. Mánáj stáhkám soajttá gássjel dádjadit, ja muhtem stáhkusa gájbbedi vásádusájt ja hárijjámev. Moadda máná oahppi iehtjádijs gæhttjamis stágadijn, ja dav sij galggi bessat. Jus galggá viehkedit mánájda buorre stáhkammáhtudagáv ávdedit de hæhttuji bargge liehket dáppe gánná máná stáhki. Állessjattuga stáhkusav gehtjadi ja ájádalli majt vuojnni ja vásedi. Ájnas le gæhttjat stáhkusa aktijvuodav ja gáhttit gáktu ávddán. Állessjattuga usjudalli gáktu iesj buoremus láhkáj máhtti viehkedit, jus galggi.

Máná sihti állessjattugijjt fárruj stáhkamij

Máná álu állessjattugijda tjuorvvu stágadijn. – Ge muv! Tjuorvvu mánná gá allagit suvdos jali boahhá tjerasta. Ja jur dav ham mánná sihtá: jut galggá vuojnnot ja állessjattugis duodastuvvat. Sæmme báttá dagu máná berusti ja ájgev gálládi gaskanisá stágadijn, sihti muhtijn aj állessjattugijjt stáhkamij sebradahttet. Gá állessjattuk stáhkamij sæbrrá, de aktijvuohta állessjattuga já máná gaskan muhtem oanegis báddáj sjaddá ietjálágásj gá árkabiejen ietján. Mánná máhtá aktijvuodav stivrrit hæhkka, stoagos mielajn ja navti bessat iesj mierredit ja ávdedit ájádusájt, fantasiav ja dábdojt. Sæmme báttá vuojnnot mánná állessjattuk hiebat ja suv

ájggomusájt vielet. Dákkir aktijvuodan máhtá mánná ietjas stáhkammáhtudagáv vijdedit. Suohtastallam ja gá dábddá ávov juogat soajttá nanni állessjattuga ja máná aktijvuodav ja soapptsomav.

Muhtem mánájda soajttá gássjel stáhkusij sæbrrat

Muhtem máná e luondulattjat stáhkamij sebra, ja iehtjáda e rat besa fáron. Dási soajtti moadda ja málsugahtes sívá. Máná mánájgárdáj báhti iesjguhtik vásádusáj, ja ihkap ij mánájgárdde nuoges buoragit dájma aktisasjarenan dájda ietjálágásjuodajt dáhkkidittjat. Sosiála máhtto dárbbu jus galggá stáhkamij oassálasset ja muhtem máná e buvte gájka sosiála máhtov mij gájbbeduvvá stágadijn, jali e gájka ásiht nuohkásit buvte. Mánná soajttá duola dagu stáhkusis gáhtot gá ij dádjada guládallamav mij le dán stáhkusin. Iehtjáda gudi dáv buoragit máhtti soajttá jádedi stáhkamav. Muhtem máná álu álgoduvvi stáhkamis jali badjelgehtjaduvvi. Iehtjáda vas viehka álu jali agev oadtju passijva rollajt dagu liehket njuorak mánná jali bena muhtem stáhkusin. Barggij duogen le dat hiebadallat stáhkamav vaj stoagos sjaddá nav sebradahte gá vejulasj, ja vaj bahás dago e biso.

Muhtem máná dárbahti doarjjagav állessjattugijjs stágadijn

Ienemus máná ávos mánájgádden stáhki. Valla muhtem máná dárbahti viehkev ja doarjjagav barggijs vaj bessi stáhkusij sæbrrat. Állessjattuk máhtá viehkedit dan dilláj mij le jur dalloj. Sæmme báttá le ájnas vehi vuorddá ja ij stáhkamav boarkki jali stivrrit. Állessjattuk stáhkusij sæbrrá mánáj sidodi milta. Sån máhtá guojmmen oassálasset vaj mánná nahká iesjguhtik stáhkamdiijt. Duola dagu soajttá mánná dárbaht viehkev dálkkut signálajt ietjá oassálasstij, dádjadit mij dáhpáduvvá ja nahkat tjuovvut stáhkusav. Állessjattuk máhtá aj viehkedit vaj máná ájádusá, vuojno, sávadusá ja ájggomusá gulluji vaj mánná dájmalattjat stáhkusij sæbrrá. Dáj vásádusáj baktu soajttá mánná ietjas stáhkammáhtudagáv nanni.

*Mánnå ájádusájn stâhkiv. Dajna ienemusát stâhkiv.
Ællim mujna nágin iehtjáda gejna stâhkiv.*

Lars Saabye Christensen

Máná dârbahi ádå impulsajt stâgadijn

Bargge gudi oassâlassti gâ stoagos álggá, máhtti ádå impulsajt vaddet, arvusmahttet ja viehkedit stâhkusav málisudallat. Máhtti viehkedit rollaájádusáv álgadit avta- ja guovtejagágijda gâ dahkadalli. Vuorrasap mánájda máhtti állessjattuga ádå stâhkusijt álgadit, duola dagu njuolgadusstâhkusa jali ietjá aktisasj stâhkusa ma soajtti ietjá mánájt sisadnet. Máhtti aj ádå stâhkamfáddagijt buktet. Aktisasj vásádusá dagu tuvrá muhtem bândorsijddaj, subtsas stáloj birra, filmma juhtusij birra juŋŋelin jali juoga massta máná berusti. Áhtsit vædtsagijt, vájku mánáj siegen, ja biedjit dajt vuojnnusij. Hiebadit stâhkamsaljov. Állessjattuga máhtti stâhkusij sæbrrat mánáj mielaj milta álgon ja de maŋŋela gæssádit.

Máná muhttijn unnep stâhkamjuohkusijn soaptsu

Muhtem mánájda le mánájgárddestoagos mátti mánáj sinna jali álggon muodek, gássjel dádjadit, ilá állo jali gássjelis oassâlasstet. De soajttá vuogas bargge viehkedi ásadit birrasav ja birástagáv stâhkusij. Állessjattuk máhttá nágin gallegasj mánáj siegen stâhkagoahtet muhtem tjiegan gánnå ij le nav juhtsa. Gâ ælla nav moattes gei siegen galggi stâhkat de sjaddá álkkep mánájda dádjadit stâhkusa aktijvuodav ja stâhkamfáddagav tjuovvot. Stâhkamjuohkusa baktu dádjadi, struktuvrav vuojnni ja li jasska (E.B. Ruud 2010). Állessjattuk aj buoragit vuojnná stâhkusav ja máhttá sjávot mánáj aktijvuodav gehtjadit ja ihkap doarjot vuogas láhkáj. Dákkir juohkusa bierriji vihpat muhtem ájge vaj mánnå nubbe nuppijn oahpástuvvi,

gasskavuodajt tsieggiji, vásemi ja átsádalli dákkir vuogas stáhkama baktu. Bargge máhtti dilev láhtjet vaj máná bessi ássudagáj rastá stáhkát vaj máná gudi dábálattjat e iejvvi bessi aktan stáhkát. Duola dagu soajttá hávsske mánájda sæmme iednegielajn aktan stáhkát.

Máná bukti modellajt háddidallat

Bargge máhtti mánájt viehkedit návti vaj li buorre rolla-modella iesjguhtik stáhkamdilen ja vuosedit gáktu máhttá dahkat. Máhtti vuosedit gáktu ádnu stáhkusij sæbrat, vuorov tjuovvu stágadijn, rollajt mierret ja rijdojt tjoavddá vuogas láhkáj. Sæmme báttá máhttá állessjattuk subtsastit gáktu ájádallá ávddál dahká majt dahká, vaj dile dádjadus ja dálkkum tjielgga-sit ávddán boahtá mánájda. Gá ságas de bessi máná dassta oahppat ja gæhttaladdat ja hiebadallat iesjguhtik ulmutjahttemvuogev. Bargge ietja sebradahte láhkáj ulmutjahti. Duola dagu vuosedit gáktu sjehtadit juohkkahasj mierret vehi jali gáktu stáhkusij juogat. Állessjattuga hæhttuji vuosedit mánájt vuoynni gá iesjguhtik sosiála tjehpudagáv bukti stágadijn. Duodasti mánájt ja nanniji sijá buorre aktivuodav navti vaj dav kommenteriji ja vuoynnusij bukti. Navti máhtti máná luondulattjat modællan sjaddat nubbe nubbáj. Návti máhtti máná ja állessjattuga aktan gæhttalit, tsieggit ja ásadit struktuvrajt ma soajtti vihpat ájge nalluj.

Muhttiijn máná rijddali stágadijn

Muhttiijn rijddali dale dagu gá guovtes sæmme stáhkusijn sihtaba stáhkát, jali jus juohkusa sihti sæmme, ráddjium sajen stáhkát avta bále. Máná stáhkama baktu aj posisjoneriji. Bargge tjuovudi ja signálajt duodaj váldi. Muhttiijn li mánájn ietjá gássjelisvuoda árvustallat majt iehtjáda sijáj ja sijáj stáhkama birra usjudalli. Muhttiijn soajttá aj gássjel mánájda vuoynnet aktivuodav sivá ja vájkkudusá gaskan gá li iehtjádj siegen. Állessjattuga máhtti sijájt viehkedit dádjadit mij dal dáhpáduvvá, ja konkrehta dáhpádusájn sijájt bagádallat. Máhtti viehkedit sábadit ja kompromissajt gávnat. Duola dagu jus mánná stáhkusis álgoduvvá. Mánná vuoynná mij le dáhpáduvvam, valla ij agev iesj dádjada manen ij desti besa fárruj. Állessjattuk le galla vuoynnám dát mánná le stáhkusav jádedam ja dá iehtjáda li vájbbam sujsta mierredimes. Vuostatijn le ájnas állessjattugij várajda válldet mánáv guhti le hájen gá dábdá ietjas álgoduvvam. Máhttá gatjádít mánás iesj jus sujna li oajvvadusá. Aktan máhtteba sáhkadit majt hiehpá dahkat ja dav arvustallat. Jali állessjattuk máhttá mánáv stáhkusij vas máhttsat jus loabet ij ilá álov galga mierredit dá bále. Gá rabás láhkáj guládallá, konkrehta láhkáj ja iesj viehket, de állessjattuk mánáv bagádallá vuogas ja jasska láhkáj.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj

- A. Giehttut vásádusájt gánná lihpit buorak láhkáj mánáj stáhkamav viehkedom sijáj ævtoj milta, ja ságastallit gáktu állessjattuga máhtti vuogas láhkáj mánáj stáhkamav viehkedit.
- Á. Ságastit gáktu mánárgárdde máhttá dilev láhtjet smáv juohkusij stáhkamij, ja árvvaladdit mav máhttebihtit dan baktu állit.

8. Aktisasjbarggo mánálgárde ja sijda gaskan

Máná sijda siegen barggat galggá liehket dájma vuodo

Gájkka majt mánálgárdde dahká, galggá liehket mánálgárde buorren, ja lahka aktisasjbarggo sijdajn le ájnas vaj máná ávdđanahthemav doarjju. Aktivvuohta mánálgárde ja sijda gaskan galggá rabás ja avtaárvvusasj. Barggij duođen le divna æjgádij siegen barggat navti vaj dábđdi gulluji, vuođnnuji ja fáron bessi. Æjgádijda le ájnas bargge sunnu mánás berusti ja li sajenisá ja jasska.

Æjgáda mánáv ádå arenaj tjuovudi

Væhkkálahkkoj ja liegga guládallam æjgádij ja mánálgárde barggij gaskan le mánálgárde ja sijáj soapptosmij ávkken. Æjgáda ham buoremusát mánása dábđdi ja dat galggá aktisasjbargo vuodon. Æjgáda galggi bessat fáron mierredit mánáj árkabiejvev mánálgárden. Állessjattuga ja bargge mánáv iejvvij ienemus oassáj mánáv iesjuhtiga arenan ja aktivvuođan, ja danen soajtti mánáv vehi ietjáláhkáj dábđdi. Dáv máhtov lánudallat luluj ávkken gájkajda. Gå aktan gehtjat ja ájádallá de ihkap ienep álleslasj vásádus mánás sjaddá vuodon buorre aktivvuohtaj sujna.

Æjgáda ja bargge bæjvállattjat æjvvali

Bæjválasj guládallam ja iehpeformála ságastallam máná ja mánálgárde dáhpadusáj birra le ájnas vuodon æjgátaktisasjbargguj. Navti æjgáda vásedi bargge vuođnni, berusti ja huksi sijá mánáv, ja navti mánálgárdđáj luohtedi. Gå æjgáda mánás viedtji, máhtti duola dagu vehi gullat udnásj dáhpadusáj birra, máná vásádusáj birra ja gåktu mánálgárde vuođnnunagi le bierggim. Dát le buorre álgođo állessjattugij ságastallamij mánálgárde udnásj bieje birra ja gåktu mánálgárde le soapptsum. Dat le aj buorre álgođo mánálgárde soapptosmav árvustalátjit ja vuogas vuohke gåktu mánálgárde siegen barggá.

Æjgáda li ájnas ressursssa

Bargge ja æjgáda hæhttuji aktan barggat vaj ásat sebradahte ja buorre psykososiála birrasav mij hieret gávkalusssamav, iehpejasskavuodav, badjelgæhttamav ja illastimijt. Bargge hæhttuji vuosedit sijá dagoj baktu sij æjgádij ressursan vuođnni, ja æjgádij viehkke le ájnas vaj mánálgárde soapptsu. Mánálgárde ulme ságastallam ja ájádallam, dagu mánálgárde luohtedit ja sijáj vieledit ja vuodulasj árvot baddjen anedit dagu aktisasjvuohta, hukso, gierddisvuohta, guojmmeávdåsvásstádus ja solidaritehta birri álles ájge dagáduvvat ja birri æjgádijda buojkulvisáj buktet mánálgárde árkabiejves. Æjgáda ja mánálgárdde aktan barggi guottoj bargon ja aktan vásstedi mánálgárde doarjot ja nannit. Æjgáda máhtti gietijit gullat mij mánálgárden dáhpaduvvá ja de ájádusáj buktet maj baktu máhttá birrasav buoredit. Mánálgárdde máhttá liehket arena gånna æjgáda guhtik guojmesa iejvvij ja værmástagájtsieggij.

Luondo bieles æjgáda mánása badjel måråsti

Bargge hæhttuji tjieggasit javllat állu luondulasj le jut mánálgárde muhtijn li hássalusá gå galggi aktan liehket unnagattjan, ja ienemus mánálgárde duolláj dálloj unugis dáhpadusáj vásedi. Aju le bávttas æjgádijda gå gulli ja vuođnni mánálgárde álgoduvvá, návroduvvá jali vájveduvvá. Gássjel le aj æjgádijda gå vuođnni sunnu ietjas mánálgárde muhtijn jali muhtem ájge ietjádij vájvet, návrot jali álgot. Dalloj hæhttuji bargge ietja tjieggat majt dahki árkabiejven. Guovdásj oase li lahkavuohta mánálgárde, sijáj gehtjadit, ep dáhkkida bahás ulmutjahttemav, ja állessjattuga mánálgárde aktivvuođav doarjju.

Æjgáda diedođt dárbađi

Jus æjgáda ja bargge juo nubbe nuppev dábđdi de sjaddá álkkep gássjelisvuodaj birra giehttot. Gå iehpeformálattjat æjgádij giehttu gå ietjádá li lahkusin, de le ájnas buorre láhkáj giehttot ja sisadno galggá ienemusát mánálgárde vásádusá ja tjehpudagá, aj sosiála tjehpudahka.

Jus mánná iesj le dâppe, de le luondulasj âllessjattuga suv fárruj válldi ságastijn. Bargge dættodi man ájnas le jut æjgáda dalánagi aktijvuodav válldi jus muhtem máná badjel måråsti, ja dættodi aj mánáigárdde jáhtelít æjgádijt diedet. Jus mánná iesj javllá ij soaptso, jali gâ æjgáda jali bargge muhtem sivá diehti måråsti muhtem máná badjel jali li iehpesihkara, de hæhttuji aktan ságastit ja tjoavddusijt ja aktisasj ulmijt gávnnat. Dáj ássjij birra galggá agev nielle tjalmij vuolen giehttót. Galggá rabás ságastallam gånna bargge tjelggiji majt dahki ja gâktu dav dahki. Dættodit mánáigárde duogen le dát. Ságastit aj gâktu æjgáda máhtti dáv bargov tjuovvolit ja doarjot. Anedit lahka aktijvuodav ja guorrasit gâktu ávddâlijguovlluj æjvvalit.

Æjgátságastallama li aktisasjbarggoarena

Tiemá dagu *Mánáigárde barggo sosiála máhtudagáj, Mánáigárdde hábbmimárenan ja Vuogas psykososiála birra mánáigárde dâbdomerka* li guovdátjin, ja li ávkálattja æjgátságastallamij sisadnon. Gåhttjut aj æjgádijt oajvvadusájt buktet man birra sihti aktisasjtjåhkanimijn ságastit. Dákkir tjåhkanimijn hæhttu mánáigárdde duodden æjgádijt diededit bæjvvásasj, hierediddje bargo birra mij galggá buorre psykososiála mánáigárddebirrasav hábbmit. Álge fáktáj ja árkkabiejvvedáhpádusáj. Ja de máhtti æjgáda juohkusijn giehttót jur dan fáddaga birra jali vissa gássjelisvuodaj birra ma fáttaj gulluji. Hiebasj má gájka aktan ságasti manjela. Ihkap sjaddá luondulasj konkluderit juoddáj man gáktuj æjgáda ja mánáigárdde máhtti ávddâlijguovlluj aktan barggat, jali sjiehtadit ássjev tjuovvolit ja boahhte tjåhkanimev árvustallat.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj

- A. Ma li buorre æjgátságastallamij dâbdomerka?
- Á. Gâktu galga/galggabihtit ájge nalluj æjgádijt viehkedit buorre diedoj mánaska birra?
- B. Makkir ássje birra sihtabihtit boahhte æjgátságastallamin giehttót?
- D. Plánit ja tjadádit æjgátságastallamav man sisadno le avtastallam mánáigården. Árvustallit tjåhkanimev, ja tjállit tipsajt maj de joarkkebihtit boahhte tjåhkanibmáj.

9. Barggij aktisasjbarggo buorre mánálgárddebirrása vuoksjuj

Jasska állessjattuga mierkki soapptsom

Gasskasasj rabásvuohta ja doarjja aktisasjbargon le ájnas barggijda. Juohkkahasj muhttiijn boasstot dahká, ja ælla gájka biejeve sæmme buore. Jus barggobirás ábbálattjat le dakkár gánná álov dâhkkit, de dassta badján jasskavuoha, luohdâdus ja soapptsom. Aktisasj vuojnno jut gájka sihti dâjda ietjâdijda buorev, le buorre álgo. Vuogas le jus barggoguoyme nubbe nuppev viehkedi. Navti ij le sæmme állo stressa ja bargge dâjmalattjat barggi ja oassâlassti. Bargge bierrii ájádallat ietjasa ulmutjahttema ja aktijvuoda birra ja aktan barggat vaj buoret barggoguoymij aktijvuoda kvalitehtav.

Bargge viehkedi mánálgárde birrasij ja kultuvrraj

Állessjattugij gasskavuoda ja aktijvuoha le ájnas mánálgárde psykososiála birrasij. Jasska bargge sebradahtte barggobirrasiin li dagu lieggasiin birrasij. Humor luluj vitamijnna árkabiejven. Bargge gudi bargon soapptsu álu dâbdu dagu siján li állo fámo. Sijá soapptsom ietjâdijda oabllu ja navti árkabiejve giehepibun sjaddá.

Bargge ávdâsvásstâdusáv juogadi

Jus galggá buorre mánálgárddebirrasiin de le ájnas bargge lahkasiin aktan barggi ja vásstedi. De rádâdalli makkir árvo galggi vuodon, ja sâgastalli aktisasj guottojda ma de li vuodon gâ galggi guorasiin gâktu galggi dahkat. Juohkka ájnna hæhttu diedulattjat ájádallat njuolgadusâj ja rutijnaj birra ma árkabiejven stivrii. Sæmme bâttâ le juohkka avtan persâvnâlasj vejulasjvuoda aktisasj rájâj sisbielen, ja dârbaj agev profesjonála láhkâj árvustallat árkabiejven.

Bargge gudi e rievddamijs balá soajtti kvalitehtav buoredit

Bargge ájádalli majt vuojnno ja gulli gâ li mánâj siegen, sâgasti majt vuojnno ja dâbdi mánâjuohkusin, ja

ájádalli ietjasa árvoj, guottoj ja dagoj badjel. Gâ álles barggovehka tjelggasit aktisasj prinsihpaj milta barggá, de ihkap mánâj árkabiejve sjaddá dâdjadahtte, tjelgas ja navti jasska. Lenemus sâdnesvuoda viimak dâs-sjâni ja gájka aktisasjvuoda agev rievddi. Hæhttu agev plânajt, rutijnajt ja njuolgadusâjt árvustallat ja rievddat dârho milta vaj alla kvalitehtav bisot.

Jâdediddje le guovdâtjin gâ galggá oahpâstuvvat

Jâdediddje mánálgárde állessjattugij ja mánâjt jâdet. Dagu juohkka ietjâ organisasjâvnâni le állo jâdediddje duogen mij guosská barggij barggomiela mâvtâstuhthemij. Jâdediddjen le stuorra ávdâsvásstâdus mánálgárde psykososiála birrasa ávdâs. Dat gâjbbet sâni ájádallá ja ietjasa máhtov mánâj ávdânahttema, oahppama, sosialiserima, gasskavuodaj ja gasskavuohatsieggima birra buorre psykososiála birrasav tsieggijit. Jâdediddje hæhttu dâjmalattjat barggat buorre gasskavuodajt ásadii állessjattugij gaskan, aktan æjgâdij. Sâni bierri vuojnnot ja nav guhkâs gâ vejulasj oassâlasstet mánâj bæjvâlasj dahkamusâjda ja vásâdusâjda vájku sujna le ráhtto.

Jâdediddje mánálgárde ávdânahttembargov jâdet

Bargge li tjâvda kvalitehtaj. Danen le ájnas jâdediddje virggâjbiedjâ tjiehpes állessjattugij ja jâdet állesâjggâsasj ja guhkesâjggâsasj ávdânahttembargov. Bargge dârbahi teorehtalasj máhtov, praktihkalasj buojkulvisâ ma teorijav sajâjdahtti, ja ietjasa âtsâdallamijt. Jâdediddje iesj bierri âdâ dutkamav ja teorijav dâbdi. Sâni vaddá barggijda vejulasjvuodav ietjasa máhtudagâv nannit ja tjehpudagâjt vijddâbut ávdânahttet. Jâdediddje barggij doariju vaj dâbdi barguin nagâdi. Astidit aktan ájádallat ietjasa ja mánálgárde barggamvuogij birra le ájnas jus galggá álles âjge bargo kvalitehtav buoredit. Jâdediddje barggijda galggá jáhkket ja luohtedit. Sæmme bâttâ galggá tjelggasit ávdâni boahitet sujna li tjelgas vuorddemusâ bargge buoragit barggi. Njuolgadusâ mierreduvvi ja rutijna mierre-

duvvi barggij ja állessjattugij siegen. Jådediddje hæhttu duodaj vállidet ietjas rollav jådediddjen ja sjehtadusájt ja njuolgadusájt tjuovvolit.

Jådediddje ávdet buorre aktisasjbarggobirrasav

Jådediddje duogen le hábbmit organisasjåvnnåkultuvrav mij le nuoges rabás vaj bargge nuppe nuppev diededi vaj sjaddá vuodon bagádallamij, aktisasjbargguj, ájádallamij ja ieme vuogij rievddamij. Dán aktijvuodan dárbaht muhtema doarjjagav jådediddjes vaj li jasska ietjasa rollan. Iesj jådediddje galggá buorre rollabuojkulvissan. Sån hæhttu dalánagi dahkat juojddáv gávuojnná bargge e heva guládalá. Pedagogaj siegen jådediddje barggijt bagádallá, æjgádj aktisasjbargov jådet ja tjuovvol måråstim-ássijit.

Ij le dæssju jådediddje duogen

Pedagoga li jådediddjáj ájnas doarjodiddje, ja sån galggá iehtjádijs viehkev oadtjot dárbo milta. Lahka aktisasjbarggo pedagogalasj-psykologalasj dievnastusájn le guovdátjin. Jus galggá ájnegis mánájt namájn nammadit, de hæhttu æjgádijs loabev gatjádít. Ájnas le árrat vuojnnat mánájt gudi psyko-sosiálattjat vájvástuvvi. Madi árabut dájma jåhtuj biejaduvvi, dadi ienep dájmalattja li sij. Gå ulmutjahttem tjanáduvvá de sjaddá gássjel tjålmauv luovvit, ja soajttá barggo gájbbet állo ressursajt.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj

- A. Majt dahká dat állessjattuk guhti le buorre buojkulvis mánáigården?
- Á. Makkir kvalitehta bájnijn barggij aktisasjbargov?
- B. Majt máhttebihtit dahkat vaj nannibihtit barggevega aktisasjbargov?
- D. Gåktu galggi bargge nubbe nuppev gehtjadit ja viehkedallat?

10. Girjálaskjuohta

Bae, B.: *Gjensidige inkluderingsprosesser – muligheter i dagligdags samspill i barnehager*. Girjen Korsvold, T. (red.) (2011): *Barndom Barnehage Inkludering*, s. 104–129. Bergen: Fagbokforlaget

Bae, B. (2009): *Å se barn som subjekter – noen konsekvenser for oppvekst-arbeid*. Girjen Mørreaunet, S.,

Glaser, V., Lillemyr, O.F. og Moen, K.H. (red.): *Inspirasjon og kvalitet i praksis – med hjerte for barnehage-feltet*. Oslo: Pedagogisk forum

Bjørnstad, E. og Pramling Samulessen, I. (red.) (2012): *Hva betyr livet i barnehagen for barn under 3 år? En forskningsoversikt*-, Oslo, Høgskolen i Oslo og Akershus, rapport 2012, nr. 9

Bratterud, Å., Sandseter, E.B. og Seland, M. (2012): *Barns trivsel og medvirkning i barnehagen*. NTNU, Samfunnsforskning AS

Greve, A. (2007): *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Oslo, institutt for spesialpedagogikk. Oslo: Unipub

Gulbrandsen, L. og Eliassen, E. (2012): *Kvalitetsarbeid i barnehagen. Rapport fra en undersøkelse av strukturell kvalitet høsten 2012*. NOVA Rapport 2012

Lamer, K. (1997): *Om å fremme barns sosiale kompetanse. Teoriboka*. Oslo: Gyldendal

Nordahl, T. (2012): *Kvalitet i barnehager vurdert ut fra resultater fra spørreundersøkelsene. Kap. 6 i Barnehagen som læringsmiljø og dannelsesarena. En artikkelsamling om forsknings og utviklingsarbeid i 17 barnehager i Hedmark*. Sunnevåg, A.K. (red.) Høgskolen i Hedmark. Oppdragsrapport 9-2012

Måhtodepartemænnta (2011): *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*

Raundalen, M. og Schultz, J.H. (2011): *Barn av virkeligheten, Læring for livet*. Oslo: Universitetsforlaget

Ruud, E.B. (2010): *Jeg vil også være med! Lekens betydning for barns trivsel og sosiale læring i barnehagen*. Oslo: Cappelen akademisk forlag

Sigsgaard, E. (2008): *Kjeft mindre*. Oslo: Cappelen akademisk forlag

Øksnes, M. (2010): *Lekens flertydighet*. Oslo: Cappelen akademisk forlag

Østrem, S. (2008): *Barns subjektivitet og likeverd. Et bidrag til diskusjon om barnehagens pedagogiske innhold og etiske forankring*. Doktoravhandling. Teologisk fakultet. Universitetet i Oslo

Poasstaadræssa:
Utdanningsdirektoratet
Postboks 9359 Grønland
0135 Oslo

Guossidimadræssa:
Schweigaards gate 15 B
0191 OSLO

Telefåvnnå 23 30 12 00
Telefákxa 23 30 12 99
www.utdanningsdirektoratet.no